

UOT 002.2(091)

**M.Ə.RƏSULZADƏ “YENİ İQBAL” QƏZETİNİN ƏSAS
REDAKTORLARINDAN BİRİ KİMİ**

S.XALİDOĞLU (MİRZƏYEV)

Bakı Dövlət Universiteti
samir.xalidoglu@gmail.com

Məqalədə "Yeni iqbal" (1915-1917-ci illər) qəzetinin nəşr tarixinə qısaca nəzər salınır və onun aparıcı müəllif və redaktorlarından biri olan M.Ə.Rəsulzadənin jurnalistik fəaliyyətindən bəhs olunur. Rəsulzadənin məqalələrində bəhs etdiyi məsələlər, toxunduğu problemlər tədqiqatın əsasını təşkil edir.

Açar sözlər: Azərbaycan mətbuatı, “Yeni iqbal” qəzeti, redaktor, M.Ə.Rəsulzadə, məqalə, türkçülük, müharibə, qaçqınlar

Azərbaycan mətbuatı zəngin tarixə malikdir. Bu tarixin hər bir dövrü, həmin dövrdə çıxan hər bir mətbu orqanın öyrənilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Jurnalistika tariximizdə Birinci dünya müharibəsi illərinin mətbuatı xüsusi çəkiyə malikdir. Bu zaman kəsiyi Azərbaycan milli hərəkatında mühüm dövrlərdən birini təşkil edir. Milli müstəqilliyə, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinə aparan yol məhz bu illərdən keçir. Cümhuriyyətimizin elmi konsepsiyası əsasən sözügedən dövrdə meydana gəlmişdir. Müharibə illərinin jurnalistikası Azərbaycan xalqının milli şüurunun formalaşmasında, milli özünüdərkini meydana gəlməsində misilsiz rola malikdir. Müharibə dövründə nəşr olunan aparıcı mətbuat nümunələrindən biri “Yeni iqbal” qəzetidir.

“Yeni iqbal” 1915-ci il aprelin 27-də nəşri dayandırılan “İqbal” qəzetinin davamı kimi fəaliyyətə başlamışdı. “Yeni iqbal” gündəlik “türk qəzetəsi” idi və sistemli olaraq millətçilik, türkçülük ideyalarını təbliğ edirdi.

Bakıda Orucov qardaşlarının mətbəəsində Azərbaycan türkcəsində nəşr olunan “Yeni iqbal”ın ilk nömrəsi 1915-ci il aprelin 28-də işıq üzü görüb. Qəzetin ilk redaktoru azadlıq mücahidi, milli istiqlal fədaisi Məhəmməd Əmin Rəsulzadə olmuşdur. Onun redaktəsi ilə qəzetin 19 sayı çapdan çıxıb. Rəsulzadə redaktorluğu dövründə Qars və Ərdahan qaçqınlarına yardım məqsədilə Bakıda və Azərbaycanın digər bölgələrində keçirilən tədbirlərin fəal iştirakçısı olmuş, xalqı da bu tədbirlərdə yaxından iştirak etməyə səsləmişdir. Təsadüfi

deyil ki, onun bu istiqamətdə ardıcıl fəaliyyəti və kəskin siyasi ruhlu yazıları çar xəfiyyə orqanlarının diqqətindən yayınmamış, o, 1915-ci ilin ortalarında tutularaq ayyarım həbsdə saxlanılmışdır. Bu barədə qəzetin 24 may 1915-ci il tarixli 23-cü nömrəsində belə bir məlumata rast gəlirik: “Sər mühərririmiz Məhəmməd Əmin Rəsulzadə əfəndi mayın 19-da Bakı qradonaçalniki cənablarının əmrilə qradonaçalnik dəftərxanasında tovqif edilib həbsxanaya göndərilmişdir”. Buna bənzər digər informasiyaya “Bəsirət” qəzetinin 11 iyul 1915-ci il tarixli 53-cü nömrəsində rast gəlirik: “Təqribən bir ay yarım bundan əvvəl tovqif edilmiş olan “Yeni iqbal” qəzetinin sər mühərriri Məhəmməd Əmin Rəsulzadə cənabları tovqif edilmişdi. Neçə gün əqdəm mumisəleyh həbsdən azad edilmişdir. Hələlik mühərrir əfəndi bağda vəqt keçirir. Təkrar Bakı mətbuatında işləyib-işləməyəcəyi məlum degildir”.

Həbsdən çıxdıqdan sonra Rəsulzadə Üzeyir Hacıbəylinin redaktorluq fəaliyyətindək qəzetə ümumi rəhbərlik etmişdir. “Yeni iqbal”ın ilk nəşri isə Əbdürrəhman Məşədi Dadaş oğlu idi. Qəzetin 137 nömrəsi onun rəhbərliyi ilə nəşr edilmişdi.

1915-ci ilin sentyabrından “Yeni iqbal”ın nəşri tarixində yeni bir dövr başlayır. Bu da qəzetlə əməkdaşlığa başlayan Ü.Hacıbəylinin adı ilə bağlı idi. Əvvəlcə jurnalist kimi fəaliyyətə başlayan alovlu publisist sentyabrın 11-dən (121-ci nömrədən) qəzetin “sükanı” arxasına keçir, ona redaktorluq etməyə başlayır. Oktyabrın 11-dən isə (138-ci nömrədən) eyni zamanda qəzetin nəşri olur. Üzeyir bəy redaktor və nəşir kimi 1916-cı il fevralın 8-ə qədər fəaliyyət göstərir. Qəzetin 1915-ci ildə 76, 1916-cı ildə isə 33 nömrəsi bilavasitə onun rəhbərliyi ilə dərc olunmuşdur.

1916-cı il fevralın 9-dan (229-cu nömrədən) Zaman bəy Abdullabəyov “Yeni iqbal”a rəhbərlik etməyə başlayır. O, uzun müddət burada işləyir. Redaktor kimi 1917-ci ilin əvvəllərinə, nəşir kimi isə həmin ilin may ayının 10-a kimi (577-ci nömrəyədək) fəaliyyət göstərir. Zaman bəyin rəhbərliyi ilə qəzetin ümumilikdə 348 nömrəsi çap olunmuşdur.

“Yeni iqbal” qəzeti 577-ci nömrədən - sonuncu 662-ci nömrəyədək Orucov qardaşlarının idarəçiliyi altında nəşr olunmuşdur. Oruc Orucov qəzetin redaktoru, Qənbər və Abuzər Orucovlar isə nəşiri olmuşlar. Orucov qardaşları həm də qəzetin sonuncu redaktor və nəşirləri idilər. Belə ki, 662-ci nömrə (1917-ci il 31 iyul) çıxdıqdan sonra “Açıq söz” qəzetilə birləşən “Yeni iqbal” fəaliyyətini dayandırdı. Bunun da bir neçə səbəbi vardı. Əgər birinci səbəb maddi çətinlik idisə, ikinci və əsas səbəb hər iki qəzetin eyni əqidəyə, eyni məsləkə qulluq etmələri idi.

Gündəlik “ictimai, iqtisadi, siyasi türk qəzetəsi” olan “Yeni iqbal” şənbə günü istisna olmaqla həftənin bütün günləri çıxırdı. Bəzən bu müntəzəmlik pozulur, qəzet 2 gündənbir, bəzən də 3 gündənbir nəşr olunurdu. Bu hal bayram günlərində daha çox nəzərə çarpırdı. Bundan əlavə 1915-ci ilin noyabr-dekabr aylarında Orucov qardaşlarının mətbəəsində tətillə baş verdiyi üçün qəzet 10 gün nəşr olunmamışdı. “Yeni iqbal” əsasən 4 səhifədən ibarət idi və A2

formatında çıxırdı. Lakin bunlar da sabit deyildi. Bəzən səhifələrin sayı azalır, 2 olur, bəzən də artır, 6 olurdu. Eləcə də tez-tez formatda da dəyişiklik gözə çarpırdı. Qəzet arabitir A3, bəzi vaxtlarda isə A4 formatında çıxırdı. Bunlar da əsasən maddi çətinliklərdən irəli gəlirdi.

“Yeni iqbal” qəzeti Azərbaycan xalqının bütövlüyünü, bir millət olaraq gələcək diriliyini məhz xalqın bütün təbəqə və zümrələrinin birliyində, milli, mənəvi və din strukturlarının qovuşuğunda görürdü. Qəzet çarizmin Qafqazdakı müstəmləkəçilik siyasətini kəskin edir, xalqı özünü tanımağa, oyanmağa, haqqını-hüququnu, milli mənliyini dərk etməyə səsləyirdi.

Qəzetin redaktorları sırasında M.Ə.Rəsulzadənin özünəməxsus yeri və rolu var. 1913-cü ildə Romanovlar sülaləsinin 300 illiyi münasibətilə çar hökuməti əhvi-ümumi verdi və bu qərar siyasi məhbuslara da şamil edildi. Məhz bu fürsətdən istifadə edən Məhəmməd Əmin Rəsulzadə həmin ildə Azərbaycana, Bakıya qayıtdı. Rəsulzadə “Müsavat” partiyası sıralarına qatılaraq onun əsas söz sahibinə çevrildi. O, hələ Türkiyədə mühacirətdə olduğu illərdə yazıları ilə partiyanın ideologiyasına ciddi təsir göstərirdi. O, hər şeydən əvvəl firqənin “hümmətçilikdən millətçiliyə, islamçılıqdan türkcülüyə” doğru istiqamətlənməsinə çalışırdı. Rəsulzadəyə görə türkcülük ideyası başlıca olaraq türk millətinin dilinin, mədəniyyətinin, ictimai-siyasi həyat tərzinin yaxşılaşdırılması prinsiplərinə söykənirdi. Bu ideyanın meydana gəlməsi türk xalqlarının milli özünüdərk amilinin güclənməsi ilə bağlı idi. Rəsulzadə türkcülük ideyasının müxtəlif regionlarda yaşayan türk xalqlarının vahid dövlətinin yaranması – turançılıq kimi qeyri-real mənada başa düşmürdü. Onun fikrincə, türkcülük milli azadlıq uğrunda mübarizədə türk xalqları arasında sıx əlaqələrin yaranması zərurətindən doğmuşdu.

M.Ə.Rəsulzadə Bakıya qayıtdıqdan sonra diqqəti cəlb etməmək, polis nəzarətindən yayınmaq üçün bir il kimi müxtəlif sahələrdə çalışdı. Əslində siyasi fəaliyyətini dayandırmamışdı, gizli şəkildə davam etdirirdi. Bir müddət keçdikdən sonra o, “İqbal” qəzetində işə başladı. Bu dövrdə yazdığı məqalələrinə türkcülük ideyaları əsas yer tuturdu. Amma onun həyatı yenə sakit keçmirdi. Qəzetdəki bir məqaləsinə görə hərbi senzura ilə aralarında ciddi toqquşma olmuş və Rəsulzadəni həbs etmişdilər. Lakin bu həbs uzun sürmədi və bir aydan sonra azadlığa buraxıldı. Təqiblərə, sıxma-boğmaya baxmayaraq o, tutduğu mübarizə yolundan dönmürdü. Xalqın azadlıq və istiqlaliyyətə çatacağı ümidi ilə yaşayırdı.

Ümumiyyətlə, Rəsulzadə 1914-1917-ci illərdə olduqca məhsuldar işləmiş, ictimai həyatın bu və ya digər sahəsinə aid çoxlu məqalə yazmışdır. Bu dövrdə çıxan qəzet və jurnallarda onun imzalarına çox tez-tez rast gəlinir. Yazdığı məqalələrin hamısı dolğunluğu, qaldırdığı məsələlərin kəskinliyi və vacibliyi ilə seçilirdi. O, XX əsrin millətlər əsri olduğunu yazır və milli tərəqqiyə, milli dirçəlişə, hər şeydən çox diqqət yetirirdi. Rəsulzadənin Azərbaycan dövlətçiliyi, Azərbaycan xalqı qarşısındakı başlıca xidmətlərindən biri – türkcülüyn Azərbaycan ictimai fikrinə gətirilməsi bu dövrə təsadüf edir. O,

vətənə qayıdan kimi türkçülük istiqamətində xeyli iş gördü. Belə ki, Rəsulzadə yazılarında “müsəlman” və “tatar” sözlərini “türk” sözü ilə dəyişməyə başladı.

Məhəmməd Əmin bu dövrdə çıxan mətbuat orqanlarında məqalələrlə çıxış etməklə yanaşı, həm də onların bir çoxuna redaktorluq edirdi. Onun redaktorluq etdiyi mətbu orqanlardan biri də “Yeni iqbal” qəzeti idi. Rəsulzadə 1915-ci il aprelin 28-dən (1-ci nömrədən) mayın 19-na qədər (19-cu nömrəyədək) qəzetin redaktoru olmuşdu. Bu müddət ərzində onun 11 məqaləsi çapdan çıxmışdı. O, bu yazıları “M.Ə.”, “M.Ə.Rəsulzadə”, “Məhəmməd Əmin Rəsulzadə” və “Niş” imzaları ilə dərc etdirmişdi.

Birinci dünya müharibəsi Azərbaycanla Türkiyə arasında əlaqələrin güclənməsinə təkan verdi. İki qardaş xalq arasında yaxınlaşmaya səbəb olan amillərdən ən mühümü Türkiyənin Doğu bölgəsinin Rusiya işğalı altında olması, xüsusilə Qars, Ərdahan və Ərzurum vilayətlərinin rus-erməni qırğınına məruz qalması idi. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən xeyriyyə cəmiyyətləri Türkiyənin Şərqi vilayətlərinin müharibədən əziyyət çəkən əhalisinə sistemli şəkildə maddi və mənəvi yardım göstərirdilər. Çar hökuməti bu yardıma hər vasitə ilə mane olmağa çalışırdı. Lakin Azərbaycanın millətpərvər qüvvələri bu çətinliklərə baxmayaraq qardaşlıq köməyini əsirgəməz idilər. Bu məsələdə “Cəmiyyəti-Xeyriyyə”nin fəaliyyəti xüsusilə diqqətəlayiqdir. Təşkilatın Bakıda yaratdığı xüsusi komissiya Qars, Ərdahan, Ərzurum və başqa əyalətlərə gedib müharibədən zərərçəkən yerli əhalinin ağır vəziyyəti ilə tanış olmuş və bu barədə mətbuatda ətraflı məlumat dərc etdirmişdi. “Cəmiyyəti-Xeyriyyə” hərbdəyələrə kömək məqsədilə Bakıda və Qafqazın digər şəhər və rayonlarında davamlı olaraq tədbirlər keçirirdi. Təsədüfi deyil ki, Rəsulzadə də belə tədbirlərdən kənar qala bilməzdi. O, qaçqınlara və hərbdəyələrə kömək məqsədilə müxtəlif yerlərdə və məkanlarda keçirilən xeyriyyə marafonlarının fəal təşkilatçısı və yorulmaz iştirakçısı idi. Bundan başqa o, bu dövrdə yazdığı məqalələri ilə də xeyli iş görürdü. Bu məqalələrdə Rəsulzadə əhalini xeyriyyə tədbirlərində fəal iştirak etməyə, öz dindaşlarına və qardaşlarına yardım etməyə çağırırdı. Onun “Yeni iqbal” qəzetində çap olunmuş “Qardaş günü”, “Bu gün”, “Qardaş köməyinin əhəmiyyəti”, “Təbib köməyi gərək” sərlövhəli yazıları məhz bu qəbildəndir.

“Qardaş günü” adlı məqaləsində Rəsulzadə Qars və Ərdahan vilayətlərində cərəyan edən hadisələrdən, öz yurd-yuvasından didərgin düşənlərin ağır vəziyyətindən danışıq. O, bildirir ki, bu insanların əksəriyyətinin valideynləri, qohum-əqrəbaları öldürülmüş, ev-eşikləri talan edilmişdir. Həmin “din və qan qardaşlarımız insanların anlaşılmaz vəhşətinə düşər olduqdan sonra indi də təbiətin amansız sınaqlarına, rəhmsiz xəstəliklərə giriftar olub, ölümlə cəngələşməkdədirlər” [5, 155].

İndi onların yeganə ümidləri öz dini bir, qanı bir qardaşlarıdır. Rəsulzadə onlara kömək etməyi hamının qardaşlıq və vətəndaşlıq borcu sayırdı. O, əhalini Bakıda “Qardaş günü” adı altında təşkil olunacaq xeyriyyə tədbirlərində yaxından iştirak etməyə səsləyirdi: “Sabah (pəncşənbə günü) Cəmiyyəti-

Xeyriyyə tərəfindən oğlanlı-qızlı cavanlar əllərində ianə cəbbələri, sinələrində “Qardaş köməyi” həmayili olduğu halda Bakının küçələrinə yayılacaq, Qars və Ərdahan səmtlərində fəlakətə uğrayan müsəlman qaçqınlar üçün kömək istəyəcəklər” [3, 14].

Rəsulzadə qeyd edirdi ki, bu məsələdə milli mənsubiyyətə, məzhəb və cins ayrı-seçkiliyinə yol verilməməlidir. Çünki ehtiyacı olanlara yardım etmək hər bir kəsin, hər şeydən əvvəl, insanlıq borcudur. O deyirdi ki, “bir məmləkət vətəndaşı olaraq yaşayan insanlar müxtəlif cins və milliyyətlərə tabe olsalar da, bu kimi xüsuslarda haman böyük Sədinin “Bəni-adəm əzai-yekdigərənd” düsturuna görə hərəkət etməlidirlər” [5, 155].

Rəsulzadə bu məqaləsində maddi yardımla yanaşı məsələnin digər və daha önəmli tərəfini də qabartmağa çalışırdı. O qeyd edirdi ki, bu kimi tədbirlər müsəlmanlar üçün başqa mənaya da malikdir. Məhz bu tip yığıncaqlar müsəlmanların nə dərəcədə həmrəy, nə dərəcədə vətənpərvər olduqlarını üzə çıxarmalıdır. Ola bilsin ki, bu tədbirlərdə kifayət qədər vəsait yığılmasın, amma əsas olan odur ki, müsəlmanlar arasında həmrəylik, birlik var, onlar öz qardaşlarına kömək etmiş olurlar. Bu həmrəyliklə isə çox şeylərə nail olmaq olar. Rəsulzadə yazırdı: “Əvət, bizim Qars və Ərdahan fəlakətadələrinə göstərəcəyimiz müavinət maddətən ehtimal ki, yüzdə bir ehtiyacları ödəməyəcək. Fəqət bu ianə mənən nə qədər böyük bir mənaya, ali bir tərbiyəyi-ictimaiyyəyə malikdir” [5, 155].

Sonda müəllif bir daha üzünü həmvətənlərinə tutaraq bu haqda ciddi düşünməyi xahiş edir: “Ey oxucu, sabahki günə hazırlan, bütün səmimiyyətinlə bu günün əlamətini saqınmaqda olanları istiqbal et və nə verə bilərsən ver, ver ki, sənün bu qəpiklərinlə dul arvadlara əyin-baş, ac balalara əkmək alımıb yetimlərin göz yaşları silinəcək və ehsan edənlərə səmimi dualar olunacaqdır.

Qardaş, qardaş kəlməsi yəqinən səndə də tutulmaz bir hiss təvəllüd ediyor. İştə, yarın bu hissini aşsın, daşsın, həqiqi bir səmimiyyət nümunəsi göstərsin! Haydı, himmət göstərməyə hazırlan. Çünki:

Sabah qardaş günüdür!” [5, 156].

Birinci Cahan savaşı dövründə Bakı Cəmiyyəti-Xeyriyyəsi tərəfindən mayın 7-si Qardaş köməyi günü elan edilmişdi. Qəzetlərdə, jurnallarda çıxan məqalələrdə bu günün məğzindən, əhəmiyyətindən söhbət açılır, əhali bu xeyirxah aksiyadan kənar qalmamağa səslənirdi. Bu sahədə fəallıq göstərən publisistlərdən biri də heç şübhəsiz M.Ə.Rəsulzadə idi. Bu bərədə o, “Bu gün” sərlövəhəli məqaləsində yazırdı: “möhtərəm oxucu, bu gün səhər tezdən işinə gedərkən yolda bir əlində cəbbə, boynunda “Qardaş köməyi” yazılı həmayil, digər əlində də bəzi xırda rəsmlər dolusu bir səbət bulunan cavan qızlar və oğlanlara rast gələcəksən.

Bunları görüncə dayan, sənə təklif olunan o nişana bir diqqət et. Boyalı kiçicik bir kağız üzərində görəcəksən ki, səfil bir arvad tərsim olunmuş, arvadın gözləri acından çuxura düşmüş, üzündə bir vəhşət əsəri görünməkdə.

Yanıdakılara diqqət et. İştə, qucağında çırpıraq bir bala, məmə uşağı, yanında ayaqyalın yırtığa bürünmüş digər iki səfil cocuq” [5, 157].

Rəsulzadə göstərir ki, bu səfil arvad və uşaqlar da bir vaxt xoşbəxt və firavan dolanırdılar. Amma başlarına fəlakət enmiş, müharibə ilə üzləşmişlər. Müharibə onların var-yoxlarını əllərindən almış, evlərini viran qoymuş, qohum-əqrabalarını pərən-pərən salmışdır. İndi bu insanların nə gedəsi yerləri qalmış, nə də yeməyə bir şeyləri. Onlar dilənçi gününə düşmüşlər və yalnız sizdən kömək gözləyirlər. Adını müsəlman qoyan, canında bir tikə də olsa insanlıq duyğusu olan hər bir kəs onlara kömək etməli, bu köməkləri ilə onları bir qədər də olsa müharibə ağrı-acısından uzaqlaşdırmalıdır. Müsəlman həmrəyliyi, qardaşlığını isbat üçün gözəl imkan ələ düşmüşdür. Çalışın bu imkanınızı əldən verməyin. Rəsulzadə yazır: “İştə, bu gün sizə rast gələcək ianəçilər sizdən istəyəcəklər ki, bugünkü gündə qardaşlığınızı isbat edəsiniz. “Qardaş köməyi” üçün ayırdığınız sədəqənizi verəsiniz.

Əlbəttə ki, böylə ali və səmimi bir təklif müqabilində siz dayanmayacaqsınız. Haman bir parça həmiyyət kəsb edərsəniz və nə qədər imkanınız varsa, verəcək və müsəlmanların bir-birinə qardaş olduğunu isbat edəcəksiniz” [5, 158].

Rəsulzadənin “Qardaş köməyinin müvəffəqiyyəti” adlı məqaləsi isə bu xeyirxah tədbirin yekunlarına aiddir. Burada müəllif yığılan ianələrin məbləğini göstərir, tədbirdə fəal iştirak etmiş şəxslərdən bəzilərinin adlarını çəkir. Müəllif bildirir ki, indi minlərlə, on minlərlə arvad, uşaq, qoca, cavan bu yardıma möhtacdırlar. Siz bu işi görməklə xeyli savab qazanmış olmusunuz. Yazıda o, bu tədbirlərdə iştirak edən hər kəsə öz dərin minnətdarlığını bildirir və bu xeyirxah işdən kənarda qalanlara da yaxşı-yaxşı fikirləşməyi tövsiyə edir.

Onun “Təbib köməyi gərək” sərlövhəli məqaləsində Qars və Ərdahan vilayətlərində əhalinin acınacaqlı vəziyyətindən söhbət açılır. Rəsulzadə yazır ki, orada camaat müharibənin ağrı-acısını unutmamış indi də qarşısı alınmaz xəstəliklərə mübtəla olublar. Həmin vilayətlərdə dava-dərman, həkim çatışmır. Buna görə də təcili tədbirlər görülməli, regiona lazım olan hər şey göndərilməlidir.

Bütün bunlarla bərabər Rəsulzadə “Yeni iqbal” qəzetində siyasi mövzuda da məqalələr yazırdı. Onun “Yaponiyanın qələbəsi”, “Məcburi qəraradlar haqqında”, “Duma intixabələri” başlıqlı yazıları bu mövzudadır. “Yaponiyanın qələbəsi”ndə müharibənin gedişindən bəhs olunur. Müəllif yazıda Yaponiyanın müharibəyə qoşulması və Avropa dövlətlərinin başını qarışıq görərək Çinin Almaniyaya məxsus torpaqlarını işğal etməsi haqqında oxuculara məlumat verir. “Məcburi qəraradlar haqqında” adlı məqaləsində isə Bakı Şəhər Dumasında qəbul edilən son qərarlar haqqında informasiya verir. “Duma intixabələri” yazısı da bu mövzudadır.

Rəsulzadə hesab edirdi ki, hər bir millətin tərəqqi və inkişafı o millətin mədəniyyətilə bilavasitə bağlıdır. Əgər hər hansı bir millətin mədəniyyəti, incəsənəti inkişaf edərsə, onda o xalqın tərəqqisi də yüksək olur. Ədibə görə “hər hankı millətin tərəqqi və təcəddünündən bəhs edənlər o millət arasında

rəvac bulan sənayei-nəfisəyə diqqət edir və məzkur xalqın nə kimi bədiyyələr vücuda gətirdiyi ilə hesablaşırlar” [5, 144].

İncəsənət dedikdə, Rəsulzadə 3 şeyi nəzərdə tuturdu: şeir və ədəbiyyat, musiqi, nəqqaşlıq. Ədib “Bəstəkarımızın benefisi” sərlövhəli yazısında bu növlərin hər birinin hazırkı vəziyyətindən bəhs edir və belə qənaətə gəlir ki, bizdə şeir və ədəbiyyat daha çox inkişaf etmişdir. Bu da mədəniyyətin bu növünə olan maraqla əlaqədardır. Amma musiqi və nəqqaşlıq bu səviyyədə deyil. Ədib bunun səbəbini həmin növlərin uzun müddət gözdən salınmasında görür. Bu da daha çox din xadimlərinin “fəaliyyətinin” nəticəsidir. Onlar musiqini, xüsusilə də musiqinin Avropa şəkli olan opera və operettanın inkişafına hər vəchlə mane olmağa çalışır, əhali arasında onu nüfuzdan salmağa cəhd edirlər. Bütün bunlara baxmayaraq Rəsulzadə bildirir ki, artıq istər musiqinin, istərsə də nəqqaşlığın inkişafının qarşısını almaq mümkün deyil. Artıq Şərq aləmində də bu incəsənət növləri inkişafdadır və “uzun bir dövr inhitat keçirdikdən sonra bizə tərəf əsməkdə olan intibah və həyat nəsimi bu iki xüsusun da düşünüləndə olduğunu göstərdi”. Bununla belə müəllif qeyd edir ki, “musiqi tərtibatının Avropa şəkli olan ədəbi opera və operetta xüsusunda məmaliki-islamiyyədən heç birisi daha qafqasiyalılar qədər irəliləməmişdir. Bu xüsusda biz İstanbulu da, Tehranı da keçmişiz” [5, 144].

Rəsulzadə bu incəsənət növlərinin Azərbaycanda təşəkkül tapmasında və inkişaf etməsində Üzeyir bəyin xüsusi rolunun olduğunu önə çəkərək, onun bu yolda göstərdiyi səy və xidmətləri təqdir edir. Rəsulzadənin Ü.Hacıbəyli haqqında dediyi bu sözlər həqiqətən də çox mənalı və diqqətəlayiqdir: “Şübhəsiz ki, türk sənayei-nəfisə tarixini yazacaq olan müvərrix musiqi bəhsinə gəlincə, Qafqasiya türklərinə bir çox səhifələr ayırmalı və bu səhifələrin başında arka-daşımız Üzeyir bəy Hacıbəyov cənablarının fotoqrafını qoymalıdır” [5, 144].

Ciddi məqalələrlə yanaşı Rəsulzadə mətbuat səhifələrində dərc etdirdiyi felyetonları ilə də şöhrət qazanmışdır. Onun “Niş” imzalı “Qurama”larına bir çox dövrü nəşrlərdə, o cümlədən “Yeni iqbal”da da rast gəlmək mümkündür. Müəllif xalq həyatından götürülmüş əhvalatlar, nağıllar, lətifələr, zərb-məsəlləri dövrün müxtəlif ictimai-siyasi hadisələri ilə tutuşdurur, birbaşa deyə bilmədiyi fikirlərini satira dili ilə, ezop dili ilə bu yazılarında bəyan edirdi.

Ümumilikdə, götürdükdə Rəsulzadə “Yeni iqbal” qəzetində uzun müddət fəaliyyət göstərə bilməyib. Bu da onun yazdığı yazıları, səsləndirdiyi ictimai-siyasi fikirləri, müsəlman-türk həmrəyliyi yolunda göstərdiyi fəal təşkilatçılıq nəticəsində çar hakim dairələri tərəfindən izlənilməsi və nəhayət, həbs edilməsi ilə bağlı idi.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan dövrü mətbuatı. 1875-1990. Bibliografiya. Bakı: Azərneşr, 1993, 258 s.
2. Azərbaycan mətbuat tarixi antologiyası. 2 cildə, II c. Bakı: Elm və təhsil, 2011, 440 s.
3. Cəfərov N. Milli-ictimai fikir tariximizdən (1914–fevral 1917) Bakı: Azərneşr, 1993, 80 s.
4. Məhəmmədşad M.B. Azərbaycan Türk mətbuatı Bakı, BDU, 2004, 84 s.

5. Rəsulzadə M.Ə. Əsərləri. III cild, Bakı: Elm, 2012, 596 s.

Dövri nəşrlər

- “Bəsirət” qəzeti (1914-1920)
- “Yeni iqbal” qəzeti (1915-1917)

М.Э.РАСУЛЗАДЕ ОДИН ИЗ ОСНОВНЫХ РЕДАКТОРОВ ГАЗЕТЫ «ЙЕНИ ИКБАЛ» («НОВОЕ БЛАГОДЕНСТВИЕ»)

С.ХАЛИДОГЛЫ (МИРЗОЕВ)

РЕЗЮМЕ

В научной статье автор анализирует историю издания газеты «Йени икбал» («Новое благоденствие») (1915-1917 гг.) и обсуждается публицистическая активность одного из ведущих авторов и редакторов газеты М.Э.Расулзаде. Основой исследования является проблемы освещаемые Расулзаде в своих статьях.

Ключевые слова: азербайджанская пресса, газета «Йени икбал» («Новое благоденствие»), редактор, М.Э.Расулзаде, статья, тюркизм, война, беженцы

M.A.RASULZADEH AS ONE OF THE MAIN EDITORS OF "YENI IGBAL" NEWSPAPER ("NEW WELFARE")

S.KHALIDOGHLU (MIRZAYEV)

SUMMARY

The article focusing on the publication history of the newspaper “Yeni Igbal” (“New Welfare”) 1915-1917 years) briefly studies the journalistic activity of M.A.Rasulzadeh as one of the main author and editor of the newspaper. The problems dealt with in Rasulzadeh’s articles form the basis of investigation.

Key words: Azerbaijan press, “Yeni Igbal” newspaper (“New Welfare”), editor, M.A.Rasulzadeh, article, Turkism, war, refugees